

PENTRU O JUSTĂ ÎNȚELEGERE A CONCEPTULUI DE «SEMNICAT» LA EUGENIU COȘERIU

CRISTINEL MUNTEANU*

0. Punctul de plecare pentru un asemenea demers îl constituie, în mod obligatoriu, Aristotel, fie că ne referim la problema «semnificatului» *in genere*, fie că avem în vedere problema «semnificatului unitar». Ambele chestiuni (conexe, de altfel) își au originea în opera Stagiritului. Este însă adevărat că marele filozof grec le-a tratat doar în câteva enunțuri, fără prea multe explicații. Cei vechi erau interesați mai mult de cunoaștere și mai puțin de limbă (pe care o vedeau ca un instrument pentru exprimarea gândirii sau ca un intermediar pentru redarea „realității” propriu-zise – Coșeriu 2009: *Lingvistica generală, teoria limbajului și filozofia limbajului*, 31). Și este, de asemenea, adevărat că noțiunile referitoare la limbaj surprinse în treacăt de Aristotel, mai mult intuitiv, au fost fundamentate teoretic și dezvoltate riguros de către Coșeriu din perspectiva filozofiei limbajului și cu aportul celor asimilate și de la alți gânditori (idealiști, în special). În același timp, nu trebuie uitat că – așa cum s-a întâmplat și în cazul altor concepte și distincții aristotelice – respectivele idei au fost preluate de Coșeriu cu tot cu „rădăcini”. Genialul teoretician român împărtășea în bună măsură și modul general în care Aristotel „văzuse ideile” și „spusese lucrurile”. Iată de ce credem că este necesar, pentru ceea ce ne-am propus, să amintim mai întâi, într-o formă concisă, concepția aristotelică privitoare la cunoaștere și la operațiile prin care intelectul omenesc ajunge să cunoască.

1. Îi datorăm cunoscutului logician român Anton Dumitriu o pătrunzătoare incursiune în gândirea vechilor greci, o excelentă prezentare a modului în care aceștia făceau filozofie. De altfel, scopul cărții sale, *Philosophia mirabilis*, este tocmai acela „de a arăta că a existat în civilizația greacă un mod de a face filozofie care s-a pierdut după căderea acestei civilizații” (Dumitriu 1992: 100). Expunerea sa se bazează îndeosebi pe cercetarea textelor lui Platon și ale lui Aristotel, cu atenția concentrată mai ales pe contribuția celui din urmă,

* Universitatea „Constantin Brâncoveanu”, Pitești, Calea Bascovului, nr. 2A, România.

care l-a fascinat îndelung. Probabil că puțini gânditori români au reușit să surprindă coerența și rigoarea edificiului conceptual al Stagiritului așa cum a făcut-o Anton Dumitriu. Încercăm să redăm aici unele descoperiri ale acestuia legate de istoria ideilor, întrucât am constatat că felul în care îl interpretează Dumitriu pe Aristotel¹ este în consonanță cu modul în care îl înțelege Coșeriu pe marele filozof, chiar dacă, după cum vom vedea, pe Dumitriu îl interesează mai mult problema cunoașterii decât cea a limbajului. Ni se pare însă sugestiv faptul că, discutând unele distincții aristotelice, cei doi – Coșeriu și Dumitriu – ajung uneori să pună în relație sau în corespondență ori să semnaleze aceleași fragmente din opera lui Aristotel (și, mai departe, câteodată, chiar și aceleași comentarii făcute de Toma d’Aquino pe marginea textelor gânditorului din Stagira). Coșeriu știa foarte bine cum făceau filozofie grecii în antichitate și înțelesese în profunzime concepția lui Aristotel, pe care îl considera unul dintre marii săi măștri spirituali. Ori de câte ori prelua o idee, un concept sau o distincție din scrierile aristotelice pentru a le aplica limbajului și/ori culturii, Coșeriu cunoștea și încărcătura ontologică pe care o purtau acestea. De aceea, pentru a-l înțelege, la rândul nostru, pe Coșeriu, pentru a conștientiza de ce *are dreptate*, de ce sunt justificate alegerile teoretice pe care le face, ar trebui „să ne scaldăm în aceeași apă” în care s-a scaldat el. Desigur, lucrul acesta nu (mai) este într-un tot posibil, din foarte multe motive. Putem însă încerca, în unele privințe, măcar o aproximare².

1.1. În consecință, avertizăm că nu este vorba aici despre teoria coșeriană în ansamblul ei, care, în definitiv, poate fi bine pricepută, dacă este studiată consecvent („cu creionul în mână”, cum ar spune E. Munteanu), și care își dovedește valabilitatea prin confruntarea cu obiectul pentru care și întru care a fost constituită³. Este vorba, îndeosebi, de suportul pe care s-a fundamentat ideologia lingvistică a lui Coșeriu – idealismul (adică „realismul”, după spusele sale). Acesta este aspectul cel mai dificil al receptării lui Coșeriu. Apoi, într-adevăr, unele componente ale teoriei sale nu pot fi pe deplin înțelese, dacă nu se cunoaște orientarea filozofică ori epistemologică în care autorul se încadrează. Și Coșeriu o

¹ În mai multe cărți, inclusiv în a sa monumentală *Istorie a logicii* (care a cunoscut trei ediții românești și una în limba engleză).

² De altfel, Coșeriu atrăgea atenția, într-un interviu acordat lui Eugen Munteanu, că modul în care înțelegem textele altora, felul în care facem hermeneutica operelor marilor gânditori presupune o identificare cu autorul interpretat și, în același timp, o disociere de acesta, deoarece, înțelegându-l, bunăoară, pe Platon din interiorul teoriei sale, nu uităm că noi nu suntem, de fapt, Platon, ci o altă conștiință. În consecință, actul hermeneutic este, totodată, unul creator, întrucât nu repetăm (într-o manieră „papagalicească”) ideile lui Platon (vezi „*A gândi independent este cel mai prețios lucru pentru un tânăr*”. *Un dialog cu Eugen Coșeriu despre idealul paidetic*, realizat de Eugen Munteanu, în „Cronica”, 1992, nr. 11, p. 6–7 [I] și nr. 12, p. 12, 15 [II]).

³ Vezi „*O lectură integrală și atentă, «cu creionul în mână», a scrierilor lui Coșeriu este calea cea mai directă și mai sigură către profesionalizare*” (interviu cu [Prof. univ. dr.] Eugen Munteanu despre Eugenio Coseriu și lingvistica integrală realizat de Cristinel Munteanu), în „Limba română”, Chișinău, nr. 9–10, 2008, p. 55–66.

spune undeva: „Fiindcă, de multe ori, când scrii, chiar dacă ești foarte atent și vrei să explici totul, de multe ori crezi că ceea ce îți este ție cu totul clar, fiindcă ai gândit mult la asta, e clar pentru oricine. Dar asta nu e chiar așa. Alții nu înțeleg exact, sau folosesc o terminologie pe care ei o interpretează în sensul lor, fără să știe că această terminologie a fost explicată în lucrări anterioare” (Coșeriu 1996: 37).

Sintetizând, se poate spune că o neînțelegere conceptuală provine fie dintr-o neînțelegere a unui text particular, fie dintr-o neînțelegere a suportului epistemologic pe care s-a întemeiat o teorie. În primul caz este posibil ca o vină să-i aparțină și autorului (în eventualitatea în care nu s-a exprimat suficient de clar). În al doilea caz însă, vina îi aparține în exclusivitate receptorului. Deci, când cineva afirmă că nu (se) înțelege prea bine ce este «semnificatul» la Coșeriu, ne confruntăm cu cea de-a doua situație.

1.2. Dar să revenim la A. Dumitriu și la revelațiile sale. După Platon, există două feluri de cunoaștere: [a] *dianoia*, care este o cunoaștere mijlocită, o facultate raționativă, ce pornește „de la o idee presupusă ca ipoteză pentru a urmări înlănțuirile ei logice cu alte idei” și [b] *nóesis*, o cunoaștere nemijlocită, o facultate prin care „ideea este sesizată imediat, simplu și direct” (Dumitriu 1992: 78–79). Chiar dacă nu oferă aceleași explicații pentru cele două modalități de a cunoaște, Aristotel arată că fără o cunoaștere imediată nu este posibilă o cunoaștere mediată. Trebuie să ne oprim la (sau să pornim de la) *principii*, pe care filozofia grecească le admitea dintr-o necesitate logică: „Nu principiile în sine acceptate de un filozof anumit sunt importante, ci *obligația gândirii de a accepta principii* [subl. a.]” (Dumitriu 1992: 74)⁴. Cunoașterea directă este tocmai *cunoașterea theoretică⁵ a principiilor* și, după opinia lui A. Dumitriu, definiția dată de Aristotel filozofiei în *Metafizica* ar trebui interpretată astfel: „filozofia este o *epistémē theoretiké* – activitatea unei facultăți de a sesiza direct [theoretic] primele principii” (Dumitriu 1992: 72). Din această perspectivă, filozofia ca *epistémē theoretiké* ar avea un alt sens decât filozofia ca simplă *epistémē*, în care intervine raționamentul: *sylogismos epistemonikós*⁶.

⁴ În lumina unor astfel de considerații, devine evident de ce E. Coșeriu a fost în permanență preocupat să găsească ori să stabilească *principiile* pentru diverse sectoare ale cercetării lingvistice. Așa se explică faptul că unele dintre cărțile, studiile și conferințele sale poartă titluri precum: *Principii de semantică structurală*, *Principii de sintaxă funcțională*, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii* etc.

⁵ A. Dumitriu optează pentru această grafie, întrucât are în vedere etimonul grecesc, adică verbul *theorain*: „«Theoría» este un mod de a cunoaște direct, iar unii filosofi moderni o înțeleg ca o «intuiție intelectuală», dar nici această expresie nu acoperă în întregime conținutul grecesc al acestui cuvânt. Ea a fost denumită de scolastici și *intellectio*, și este într-adevăr o «intelecție», un produs al procesului intelectual direct și imediat” (Dumitriu 1990: 41–42).

⁶ Luând atitudine împotriva logicienilor contemporani, care au înțeles greșit axiomatica lui Aristotel, judecând-o din punctul de vedere al axiomaticii moderne, A. Dumitriu precizează: „Dar, în concepția lui Aristotel, adevărul principiilor este ierarhic superior adevărului demonstrat și conceptele sesizate direct au o poziție ierarhic superioară conceptelor derivate. Această condiție *sine*

1.2.1. Știința autentică este știința universalului (*Scientia est universalium* vor repeta scolasticii), indiferent de scopul ei, fiindcă va fi o știință a necesarului, ce pleacă de la universal (Aristotel, *De anima*, II, 5, 417b), iar universalul este „ceea ce există întotdeauna și pretutindeni” (Aristotel, *Analiticele secunde*, I, 31; 87b). Însă substratul cel mai profund, purtător a tot ce există, fie indivizi, fie principii este Ființa, existența în sine (*ens in quantum ens*), esența sau „ceea ce este imuabil în fluxul lucrurilor” (Dumitriu 1990: 94–96). Ființa a reprezentat, de fapt, obiectul filozofiei din toate timpurile. Esența (*eidos*) este o primă determinare a Ființei într-o universalitate determinată și va avea mai multe denumiri, fiecare exprimând o modalitate a ei. De pildă, se va numi *formă* (*morphe*), când se referă la „modalitatea prin care îi dă existentului, în care este încorporată, structura și funcția lui”⁷. Se va numi și *universal*, și aceasta se pare că este cea mai inaccesibilă semnificație a esenței (Dumitriu 1992: 102–103), de vreme ce și filozofia modernă a pierdut din vedere conceptul, specific gândirii grecești, ce avea un indiscutabil caracter ontologic. Așa se face că cei de mai târziu au redus universalul la noțiunea pur extensivă de «mulțime» matematică sau de «clasă». Or, nu este vorba de o generalitate strânsă într-o unitate colectivă (aspect exterior al universalului), „ci de o unitate existențială, care dă o primă determinare funcțională formală Ființei ca Ființă, în sensul termenului *morphe*” (Dumitriu 1992: 104). Mai mult decât atât, pe lângă modalitățile *formă* și *universal*, esența includea și aspectul de *necesitate* (Aristotel, *Analiticele secunde*, I, 4, 73b; cf. și Dumitriu 1990: 64).

1.2.2. Cum se ajunge la cunoașterea existenței în sine? Anton Dumitriu, bazându-se pe un fragment din Aristotel (*De anima*, III, 4, 430a)⁸, susține că „este indiscutabil că avem această idee clară și distinctă de existență pură și că o sesizăm nemijlocit, printr-un act de aprehensiune al intelectului, act ce nu poate fi descompus” (Dumitriu 1992: 101). Pornind de la o altă lucrare a lui Aristotel (*Categorii*, II, 1a-1b) și de la preluările ulterioare ale scolasticilor, A. Dumitriu observă că universalul poate fi cunoscut pe două căi: a) cunoașterea categorială de natură pur ontologică (*in esse*): universalul este „ceea ce prin natura lui este în mai mulți” și b) cunoașterea categorială prin predicția universalului (*dicitur*): universalul este „ceea ce este predicat despre mai mulți” (Dumitriu 1992: 114–115). De cele mai multe ori, aceste două modalități ale universalului au fost confundate de interpretii lui Aristotel cu modul predicativ, iar mai apoi filozofia modernă a ales calea lui

qua non a științei apodictice ține seama de natura deosebită a celor două cunoașteri: imediată și mediată. Premisele de la care pleacă sau pe care se bazează în ultimă analiză o demonstrație, așa cum am arătat, trebuie să fie adevărate, prime, nemijlocite, mai bine și anterior cunoscute față de concluzie. Aceasta arată că, într-o știință deductivă, există o ordine ireversibilă, conform căreia nu este posibil ca premisele să devină concluzii sau invers” (Dumitriu 1990: 81).

⁷ Aristotel spune (în *Metafizica*, VII, 7, 1032b): „Prin formă înțeleg esența fiecărui existând”.

⁸ Pentru comentarea amplă, cu multiple trimiteri, a fragmentului în cauză (ca și pentru întregul text al tratatului *De anima*), vezi excelenta ediție bilingvă realizată de Al. Baumgarten, Aristotel, *Despre suflet*, traducere din greacă și note de Alexander Baumgarten, București, Humanitas, 2005.

dicitur (a vorbi despre lume, despre om etc.): „Este indiscutabil că predicativitatea universalului are și ea un caracter ontologic, fiind o modalitate «a ceea ce este întotdeauna și pretutindeni», adică a însuși universalului. Dar permanenta traducere a lui *inesse* «a fi în ceva» prin *dicitur* «a se spune despre ceva» a transpus existența ca atare într-un alt plan, în planul «vorbirii despre ceva». [...] A urmări universalul pe calea predicăției înseamnă a rămâne în sfera abstractului, a «vorbirii despre»; a urmări universalul pe calea modalității lui existențiale – specific filosofiei grecești – nu înseamnă o cunoaștere abstractă, prin natura ei o cunoaștere «despre» ceva, ci o cunoaștere «în» ceva” (Dumitriu 1992: 116).

2. S-a observat, pe bună dreptate, că ceea ce deosebește teoria lui Coșeriu de alte teorii lingvistice o reprezintă interesul acordat de aceasta semnificatului (Martínez del Castillo 2002: 67)⁹. Într-adevăr, lingvistica integrală coșeriană nu poate fi pătrunsă în adâncime fără înțelegerea felului în care savantul român concepe semnificatul (sau semnificația). Încă de la început, sunt vizibile eforturile lui Coșeriu îndreptate asupra „anumitor probleme de bază ale lingvisticii actuale” și, mai ales, asupra structurării unei *teorii lingvistice coerente și unitare* care să fie, „în același timp, conformă cu obiectul de studiu care este limbajul” (Coșeriu 2004: 7). Or, specificul limbajului este dat de intuiția semnificatului, semnificat care-i asigură limbajului autonomia: „Caracteristica propriu-zisă a limbajului este intuiția semnificației cuvântului, nu a semnificației enunțurilor sau a textelor. Semnificațiile enunțurilor și ale textelor pot fi date și într-o formă non-lingvistică, însă semnificațiile cuvintelor sunt mereu de natură lingvistică, indiferent dacă este vorba de a exprima sau de a înțelege ceva” (Coșeriu 2011: 391). Mai mult, după Coșeriu – cum bine punctează Mircea Borcilă – „limbajul trebuie explicat, în esența sa și în toate manifestările lui funcționale, ca o creație sau o instituire liberă de conținuturi semnificative, mai tehnic – ca o *creație de semnificați*, a cărei finalitate interioară, constitutivă, rezidă în *structurarea primară a experienței omului în lumea dată și situarea lui într-o lume proprie, a aspirațiilor spirituale*” (Borcilă 2006: 44). De altfel, importanța pe care o dă Coșeriu acestui tip de conținut lingvistic reiese în mod clar și din spațiul pe care îl ocupă tema semnificației într-un text scris către sfârșitul vieții, un text scurt, dar concentrat în care sintetizează magistral liniile de forță ale gândirii sale: *Dix thèses à propos de l'essence du langage et du signifié* [1999]¹⁰.

2.1. În privința conținutului lingvistic, Coșeriu a susținut cu numeroase argumente că trebuie făcută distincția capitală între *desemnare* (sau *denotare* – referința la realitatea extralingvistică), *semnificație* (sau *semnificat* – conținutul de limbă dat exclusiv *de și prin* aceasta) și *sens* (conținutul unui act lingvistic, al unui discurs/text) (Coșeriu 2009: *Limbajul și înțelegerea existențială a omului actual* [1967], 151; cf. și Coșeriu 2000: 245–248). Semnificația „delimitază substanța” (cf. *diacriticon tes ousias* – Platon), reprezentând o

⁹ Cf. și Mircea Borcilă, *Eugeniu Coșeriu și bazele științelor culturii*, în „Limba română”, Chișinău, 2002, nr. 10, p. 93.

¹⁰ Preluat, în traducere românească, și de Dorel Finaru în Coșeriu 2009: 9–13.

modalitate (virtuală) a ființării. Desemnarea „nu este faptul primar al limbajului, ci un fapt secundar, subordonat *semnificației*: este faptul de a raporta un lucru constatat la o semnificație deja dată” (Coșeriu 2009: *Zece teze despre esența limbajului și a semnificației* [1999], 12). Limbajul nu este o nomenclatură pentru clase de „lucruri” recunoscute dinainte. În schimb, orice terminologie se constituie invers față de limbajul originar non-terminologic, mergând de la desemnare la semnificație și numind în mod efectiv clase recunoscute dinainte ca atare (Coșeriu 2009: *ibid.*, 13; cf. și Coșeriu 2009: *Omul și limbajul său* [1968], 46).

2.2. Cu referire la *semnificat* (inclusiv cel gramatical), amintim că E. Coșeriu deosebește mai multe tipuri: 1) *semnificatul lexical*, care corespunde celui *CE* al aprehensiunii lumii extralingvistice, adică semnificatul comun cuvintelor dintr-o serie precum: *negru, negreață, înnegri* (în spaniolă, spre deosebire de română, se poate exemplifica cu o serie – legată de culoarea albă – în care apare și adverbul: *blanco, blancura, blanquear, blancamente*); 2) *semnificatul categorial*, ce corespunde celui *CUM* al aprehensiunii lumii extralingvistice, adică semnificatul diferit al cuvintelor dintr-o serie precum *bogat, bogăție, îmbogăți*. Este vorba, așadar, de categoriile verbale – substantiv, verb, adjectiv și adverb – cu subdiviziunile lor posibile; 3) *semnificatul instrumental*, adică semnificatul morfemelor (fie acestea cuvinte sau nu); 4) *semnificatul structural* (sau *sintactic*, în sens strict) – semnificatul propriu combinațiilor de unități lexematice sau categorematice cu morfeme în cadrul propozițiilor, cum ar fi: «singular», «plural», «activ», «pasiv» etc.; 5) *semnificatul ontic* – valoarea existențială atribuită stării de lucruri desemnate într-un enunț, de pildă: «afirmativ», «negativ», «interogativ», «imperativ» etc. (Coșeriu 1987: *Semántica y gramática* [1971], 136–137).

3. Se pare că nu puțini sunt cei care întâmpină dificultăți în a înțelege just conceptul de «semnificat» la Eugeniu Coșeriu. Or, fără această înțelegere, nici deosebirea, bunăoară, dintre lexicul comun (cuvintele obișnuite) și lexicul specializat (terminologiile) nu se poate face corect, pericolul de a confunda semnificatul cu desemnarea rămânând iminent. Este vorba, pur și simplu, de a distinge – cum o spune Coșeriu de atâtea ori – „între categoriile «obiective» (clasele de lucruri desemnate) și categoriile mentale (concepte sau semnificate)” (Coșeriu 1990: 261). Dar, în acest caz, expresia „pur și simplu” este un fel (uzual) de a zice, fiindcă, în realitate, chiar și unii coșerieni par să aibă probleme cu distincția în cauză și cu definirea exactă a noțiunii de «semnificat». Bunăoară, Jesús Gerardo Martínez del Castillo, autorul unui articol (util¹¹, de altminteri) – *El significado en Coșeriu: fundamentación*

¹¹ De pildă, Martínez del Castillo evidențiază cinci aspecte sub care se înfățișează semnificatul în teoria lui Coșeriu. Astfel, semnificatul: a) este „conținut de conștiință” (după Aristotel); b) este rațiunea unică ce definește limbajul (care există prin și pentru a crea semnificate); c) este istoric (aparține unei limbi); d) este virtual (de aici rezultând și că limbajul este „actividad cognoscitiva”); e) se manifestă în formă (Martínez del Castillo 2002: 67–68).

teórica y estudio –, dă impresia că nu diferențiază *clasa* de *esență*, crearea unui semnificat fiind, indistinct, „la creación de una clase o esencia” (Martínez del Castillo 2004: 87–91; Martínez del Castillo 2010: 310).

3.1. Interpretarea oarecum defectuoasă pe care Martínez del Castillo o dă semnificatului la Coșeriu provine, probabil, din pregătirea lingvistică și filozofică (temeinică, de altfel) care-i stă la bază. În ceea ce privește filozofia, lingvistul spaniol este tributar, în primul rând, lui Ortega y Gasset, gânditor agreat de Coșeriu (care îl și citează uneori). Dar, în pofida fondului comun, nu trebuie să suprapunem – nici măcar ca exercițiu mental – filozofia lui Gasset peste gândirea teoretică a lui Coșeriu (și ea riguros și solid fundamentată filozofic) atunci când îl interpretăm pe cel din urmă¹². În modul în care Coșeriu concepe semnificatul se vădesc influențe (declaratate și de savant) în special din Aristotel, scolastici (Toma d’Aquino, mai cu seamă), Leibniz, G. Vico, Hegel și Husserl. Cred că neînțelegerea majoră izvorăște din felul în care Coșeriu întrebuințează – în spiritul vechilor precursori – însăși noțiunea de «concept», dimpreună cu ideea de «universal» cuprinsă aici, la care adaugă și ceva din aportul fenomenologiei¹³.

3.2. Comentând schema lui K. Bühler referitoare la funcțiile semnului lingvistic, Coșeriu amintește formula scolasticilor (influențați de stoici), *verba significant res mediantibus conceptibus* (‘cuvintele semnifică lucrurile prin intermediul conceptelor’), apreciind că „nu este clar până la ce punct termenul *conceptus*, așa cum îl folosesc scolasticii, desemnează ceva aparținând limbajului” (Coșeriu 2007: 177), însă afirmând, în continuare, că „un *analogon* lingvistic [al acestuia] este termenul *semnificat*”. Operația conștiinței prin care avem intuiția unitară a unui mod de a fi, prin care cunoaștem esența lucrurilor (prin care se formează, deci, conceptele/semnificatele) a fost semnalată de Aristotel în tratatul *De anima*, 430a și numită de către acesta *nóesis tón adiairéton* („cunoașterea indivizibilului”, pe care scolasticii o vor denumi apoi *apprehensio simplex* sau *indivisibilium intelligentia*). Ideea a fost înțeleasă just de Toma d’Aquino, care a și explicat/dezvoltat cele spuse cu parcimonie de

¹² Este interesant modul (lăudabil, desigur) în care unii discipoli coșerieni importanți (direcți sau indirecti) „nu jură în cuvintele unui singur maestru”, conjugând concepția lui Coșeriu cu cea a unor filozofi precum H.G. Gadamer (Donatella Di Cesare), Josef Simon (Ana Agud), Ortega y Gasset (J.G. Martínez del Castillo) ș.a.m.d. În definitiv, toți fac parte din aceeași mare familie de gândire.

¹³ *À propos* de studiul lui Martínez del Castillo, iată și o critică a lui Cornel Vîlcu: „Nu poate fi deplânsă îndeajuns profunda neînțelegere a doctrinei coșeriene în cazuri cum e articolul dedicat tocmai noțiunii de *semnificat* în integralismul lingvistic de către Jesús G. Martínez del Castillo. Consider acest text simptomatic pentru riscurile interpretării integralismului fără cunoștințe reale de fenomenologie. Atrag atenția aici doar asupra uneia dintre confuziile grave de care se face vinovat autorul pomenit și semnalez pericolul serios ce amenință înțelegerea noastră câtă vreme vorbim despre semnificat ca despre «ceva pe care vorbitorul îl utilizează și îl face, susceptibil de realizări individuale pentru realizări ulterioare și aparținând astfel *discursului*» [subl. a.]” (Vîlcu 2010: 57).

Aristotel, susținând că *voces* (cuvintele) reprezintă *simplices intellectus conceptiones* (Coșeriu 2010: 177). Evident, Coșeriu avertizează undeva că, deși limbajul exprimă în mod propriu doar conceptualul, „«conceptual» nu înseamnă încă «rațional» sau «logic» și reducerea faptului lingvistic sau a celui conceptual la logossul rațional este o simplificare arbitrară a lui «ceea ce se poate spune» (*dicibile*, λεκτόν), a logossului în totalitatea sa” (Coșeriu 2009: *Omul și limbajul său* [1968], 45).

Discuția acestor probleme și a surselor gândirii lui Coșeriu (chiar și numai în această privință) ar merita lărgită, dar nu o vom face aici¹⁴. Deocamdată, ne vom mulțumi cu indicarea unor aspecte fundamentale. Se cuvine să lămurim însă ce înseamnă (ori cum se formează), în opinia lui Coșeriu, «conceptul», pentru că ne ajută să pricepem – cu raportare la semnificat – nu doar în ce constă esența limbajului, ci și o dimensiune esențială a teoriei lingvistice coșeriene.

3.3. În legătură cu problema «semnificatului» la Coșeriu, avem impresia că Martínez del Castillo (și, ca el, atâția alții) are o percepție cumva denaturată a conceptului în cauză sub înrâurirea lui Edward Sapir, a cărui lingvistică o și rezumă într-un capitol (Martínez del Castillo 2010: 145–159)¹⁵. Cine va citi o frază de-a lui Sapir, precum cea de mai jos, ar putea crede că atât savantul american, cât și Coșeriu împărtășesc același punct de vedere privind semnificatul: „This house and that house and thousands of other phenomena of like character are thought of as having enough in common, in spite of great and obvious differences of detail, to be classed under the same heading. In other words, the speech element «house» is the symbol, first and foremost, not of a single perception, nor even of the notion of a particular object, but of a «concept», in other words, of a convenient capsule of thought that embraces thousands of distinct experiences and that is ready to take in thousands more” (Sapir 1921: 13)¹⁶.

¹⁴ Vom face, totuși, câteva trimiteri bibliografice, pentru orientare. Astfel, despre *indivisibilium intelligentia* la Coșeriu, vezi Seppänen 1988: 19–27; pentru influența lui Aristotel asupra concepției lui Coșeriu despre semnificat și desemnare, poate fi consultat cu folos Vilarnovo 1993: 85–107; pentru influența fenomenologiei asupra lui Coșeriu, vezi Vîlcu 2010.

¹⁵ De altfel, Martínez del Castillo, profesor ce predă limba engleză la Universitatea din Almería, este foarte familiarizat cu lingvistica americană, scriind, printre altele, o carte despre lingvistica cognitivă și una (o reevaluare critică) despre fundamentele teoriei lui N. Chomsky.

¹⁶ Prezentând „el símbolo y la clase” în concepția lui Sapir, iată cum rezumă [sau traduce?] paragraful, citat de noi mai sus, Martínez del Castillo: „De esta manera, esta casa y aquella casa y miles de otros fenómenos de carácter análogo se aceptan así en cuanto tienen un número suficiente de rasgos comunes, a pesar de las grandes y palpables diferencias de detalle, y se clasifican bajo un mismo rótulo. Un elemento lingüístico, como *house*, es primordial y fundamentalmente, no el símbolo de una percepción aislada, si [sic!] siquiera de la noción de un objeto particular, sino de un «concepto», o, dicho de otra manera, de una cómoda envoltura de pensamientos en la cual están encerradas miles de experiencias distintas y que es capaz de contener muchos otros miles” (Martínez del Castillo 2010: 151–152).

Însă, de fapt, diferența dintre cei doi mari lingviști rezidă în modul în care fiecare înțelege noțiunea însăși de «concept». La Sapir semnificatul ia naștere prin generalizare și abstractizare, prin „clasificarea” experienței (Sapir 1921: 13–14)¹⁷. La Coșeriu, în schimb, după cum vom vedea, perspectiva este alta, chiar dacă, definind (după Aristotel) «semnificația», și el vorbește despre „ceea ce ne permite să întrebuițăm pentru numirea unei serii infinite de lucruri același cuvânt” (Coșeriu 1994: 17).

4. Avem convingerea că o serie de confuzii ar putea fi eliminate dacă am avea în vedere măcar locul în care, opunând pozitivismului *antipozitivismul* (al cărui adept este), Coșeriu indică unul dintre principiile fundamentale ale acestuia din urmă: *principiul universalității individului*¹⁸: „Acesta este unul din principiile fundamentale ale fenomenologiei lui Husserl, în viziunea căruia niciun «individ» nu este numai și exclusiv individ, ci conține în sine și *manifestă* propria sa universalitate. Masa la care scriu nu este numai «lucrul de acolo» neidentificabil și nu este nici măcar «această masă», dacă o recunosc ca «masă», ci este și «masă în general». Un individ (= fapt individual) nu este doar *acest individ* cu totul particular și irepetabil, ci este de asemenea un mod general de a fi. Iar acest mod general de a fi – universalitatea unui fapt – nu se construiește prin abstractizare și generalizare, dat fiind că aceste operații implică deja o intuiție prealabilă a universalului. [...] Faptul de a recunoaște ceva drept ceva, adică de a spune, chiar tacit, *x* este *a* (bunăoară, «aceasta este o tragedie»), implică o «cunoaștere antepredicativă», o intuiție a esenței obiectului pe care «îl clasificăm». Tocmai de aceea, vom remarca, conceptele nu se formează prin abstractizare și generalizare, ci – orice obiect fiind «acest obiect» și, în același timp, un mod de a fi, posibilitatea infinită a altor obiecte ca acesta – prin intuiția imediată a acestui mod de a fi. Nu avem nevoie de mulți elefanți pentru a ne forma conceptul de elefant: e suficient unul (chiar dacă experiența ulterioară va putea modifica sau preciza și îmbogăți conceptul nostru inițial). Mai mult, dacă ar trebui să ne formăm conceptele prin abstragerea unor trăsături comune, pur și simplu nu ni le-am putea forma, deoarece ar trebui să le avem deja pentru a realiza această operație. Ceea ce se formează efectiv prin intermediul abstragerii unor trăsături comune mai multor obiecte, nu este niciodată un concept, ci un obiect generic și schematic – nu conceptul ‘om’, de exemplu, ci omul «abstract» din manualul de anatomie – care nu se referă la *ce-ul*, ci la *cum-ul* obiectelor” (Coșeriu 2000: 36–37).

¹⁷ Și aceasta în ciuda faptului (bine cunoscut) că E. Sapir era un admirator al ideilor estetice și lingvistice ale lui B. Croce. Iată ce declara în prefața de la *Language*: „Among contemporary writers of influence on liberal thought Croce is one of the very few who have gained an understanding of the fundamental significance of language. He has pointed out its close relation to the problem of art. I am deeply indebted to him for this insight” (Sapir 1921: V). Este curios, totuși, cum de nu a remarcat savantul american, pe linia lui Croce (chiar vorbind despre „intuiție”), că arta (mai ales literatura) și limbajul presupun intuiția universalului (și nu a generalului!; vezi Sapir 1921: 224) în realitatea concretă.

¹⁸ Apărut ca un contra-principiu la *principiul faptului individual* al pozitivismului, adică împotriva „ideii de a construi generalitatea faptelor prin abstractizare și generalizare” (Coșeriu 2000: 36).

Coșeriu face observația (într-o notă de subsol) că, „la rigoare, acest principiu nu îi aparține lui Husserl, deoarece provine de la Aristotel, prin maestrul lui Husserl, F. Brentano”. El remarcă însă că, prin Husserl, principiul „dobândește o nouă vigoare, un relief particular, înțelegându-se în toate semnificațiile sale” (Coșeriu 2000: 36).

4.1. Probabil că deosebirea de viziune (dintre pozitiviști și antipozitiviști) într-o atare privință își are rădăcinile în vechea „ceartă a universalilor” din Evul Mediu. Astfel, în opoziție cu Toma d’Aquino (continuatorul lui Aristotel), nominalistul W. Occam definea «universalul» drept *conceptus mentis significans univoce plura singularia* (‘un concept al minții care semnifică în mod univoc mai multe lucruri individuale’), considerând că „actul percepției sesizează numai individualul, iar generalul este scos de abstracție prin travaliul ei”. Or, Aristotel, „care pleca tot de la cunoașterea intuitivă a individualului, credea că universalul era sesizat chiar în actul percepției” (Dumitriu 1969: 337). Altfel spus – cu exemplul Stagiritului (reluat apoi și de Toma d’Aquino) – „cuvântul *om* înseamnă ‘faptul de a fi om’, pe care îl recunoaștem în fiecare om în particular, când întâlnim un om sau când vorbim despre el” (Coșeriu 1994: 17). Prin *indivisibilium intelligentia*, după cum susține și Toma d’Aquino, obținem „numai intuiția unei esențe, care nu ne spune nimic despre lucruri, ci ne dă numai «quiditatea lucrurilor» – să spunem pe românește – «ceitatea» lor (ce sunt lucrurile), precum *quid est homo, quid est albus*, fără nicio analiză și o sinteză” (Coșeriu 1994: 19; vezi și Coșeriu 2010: 177).

4.2. Revenind la discuția de mai sus, este important să precizăm că E. Coșeriu subliniază – ca o consecință a principiului antipozitivist menționat – necesitatea de a distinge între «generalitate (empirică)» și «universalitate», distincție ce a fost ignorată de ideologia pozitivistă. Cele două noțiuni sunt definite în felul următor: „*Generalitatea* reprezintă ansamblul particularităților constante pe care, având deja conceptul, le constatăm efectiv într-o clasă de obiecte; trăsături caracteristice care, la rigoare, pot să nu fie indispensabile pentru ca obiectele să fie ceea ce sunt: pur și simplu aceste trăsături se *prezintă* în ele. *Universalitatea*, în schimb, este *condiția* constatării trăsăturilor comune în obiecte, modul necesar de a fi al anumitor obiecte: ceea ce aparține *conceptului* unui obiect sau poate fi dedus din concept, adică ansamblul acelor trăsături fără de care un obiect nu ar fi ceea ce este. [...] Aceasta este valabil și pentru anumite trăsături generale specifice și exclusive ale unei clase de obiecte, adică pentru ceea ce Aristotel numește «propriul». Bunăoară – acesta este exemplul lui Aristotel – numai omul râde. Totuși faptul de a putea râde ține de «ceea ce îi este propriu» omului, nefiind o trăsătură necesară a conceptului de ‘om’ și nu aparține definiției acestui concept, «esenței» omului” [subl. n.] (Coșeriu 2000: 37–38).

Aceste idei, însușite de la marii săi maeștri de gândire, i-au permis lui Coșeriu – așa cum notam mai sus – nu doar să pătrundă adânc ființa limbajului, sesizând specificul

semnificatului¹⁹, ci să și opereze, la nivel teoretic, distincții fundamentale privind clasificarea științelor²⁰ și a disciplinelor ce se ocupă de limbaj, delimitând riguros și limpede obiectul fiecăreia în parte: cel al lingvisticii generale, cel al teoriei limbajului și cel al filozofiei limbajului (Coșeriu 2011: 39–45).

5. Intrând pe terenul lingvisticii, să vedem cum se răsfrânge această idee pe care Coșeriu o avea despre «concept» asupra viziunii sale despre «semnificat». Lingvistul român insistă, în multe locuri, pe ceea ce ar trebui să înțelegem prin *semnificat* și pe modalitatea în care se creează ori se învață semnificatele.

5.1. Astfel, încă de la Aristotel ar trebui să se știe că semnificatul de limbă este „conținutul unitar de conștiință”, conceptul „care face posibilă și justifică, prin intermediul aceleiași expresii, desemnarea tuturor obiectelor recunoscute ca ținând de (sau ca fiind raportabile la) aceeași «specie»: nu faptul de a numi *cal* un cal, ci rațiunea pentru care se numește *cal* (și nu *măgar* sau *catâr*)” (Coșeriu 2001: *Pour et contre l'analyse sémiq*ue [1983], 358–359). Semnificatul ia naștere printr-o operație a intelectului, o intuiție globală a unui mod de a fi (*nóesis tôn adiairéton*): „această operație este prima operație a înțelegerii, care este aceea de a capta un mod de a fi, nu un anumit om sau mai mulți oameni, ci numai *ce-ul* sau *ceința* [sic!, < lat. *quid* și *quidditas*, n.n.], ce e omul. Nu aplicându-l la tot felul de entități particulare, ci numai la această esență: modul de a fi. Pe urmă există a doua operație, aceea a judecății, a spune ceva despre ceva ș.a.m.d.” (Coșeriu 2004: 51).

5.2. În același timp, Coșeriu avertizează că semnificatul nu este „dat” de context, ci de cunoașterea limbii. Contextul nu face altceva decât să determine ulterior semnificatele, precizând desemnarea²¹. La rigoare, „un semnificat poate fi întrebuițat în contexte cu totul

¹⁹ Ceea ce este interesant în cazul lui E. Sapir este că acesta, deși i-a lipsit capacitatea de a surprinde corect natura semnificatului (datorită ideii pe care o avea despre «concept»), a „simțit” totuși cum stau lucrurile în privința *fonemului*. Astfel, Coșeriu remarcă undeva: „Iar clasele, observă, de exemplu, Sapir – pot fi stabilite numai pentru că există o intuiție preștiințifică, implicită a fonemului” (Coșeriu 2000: 58).

²⁰ Vezi Cristinel Munteanu, *Problema terminologiei în concepția lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu*, în „Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”, fascicula XXIV, anul III, nr. 1 (3), *Lexic comun/Lexic specializat*, Galați, Editura Europlus, 2010, p. 74, nota 4. În această privință, îmi pare surprinzător modul eronat în care o importantă discipolă coșeriană, Donatella Di Cesare, a transpus în italiană clasificarea științelor efectuată de Coșeriu în a sa *Geschichte der Sprachphilosophie*. Acolo unde în versiunea originală germană figurează *eine Wissenschaft des Allgemeinen*, Di Cesare a crezut de cuviință că ar trebui să traducă, în varianta sa, prin *scienza dell'universale* (Coșeriu 2010: 35 și 38). Or, aici Coșeriu ar fi vorbit de *știința generalului* (vezi Coșeriu 1994: 7–8 și Coșeriu 2000: 50), și nu de *știința universalului*, din motivele deja discutate.

²¹ Încă de la primele sale studii, *à propos* de impactul noțiunii de «concept» asupra ideilor sale privind semnificația, Coșeriu sublinia că, fără îndoială, conceptul nu poate fi decât virtual. Dacă este

noi («inedite») și adesea un semnificat se află în conflict cu contextul, ceea ce implică faptul că este identificat sau recunoscut în mod independent de acesta; altminteri, expresiile greșite ori extravagante n-ar putea fi identificate ca atare. Fără îndoială, semnificatele se învață în contexte. Dar nu trebuie confundate condițiile empirice ale învățării cu cunoașterea limbii. Învățarea unei limbi este întotdeauna o activitate creatoare: ceea ce se experimentează este, în fiecare caz, o desemnare particulară și în întregime determinată; iar ceea ce se învață (adică, ceea ce se creează plecând de la această desemnare particulară) este un semnificat, o posibilitate nesfârșită de desemnare, în care desemnarea experimentată nu-i decât un exemplu” [trad. n.] (Coseriu 2001: 359).

5.3. Mai atrage atenția Coșeriu, frecvent, și asupra altui amănunt neglijat chiar și de lingviști importanți (cum este și cazul lui Sapir): *semnificatele nu iau naștere pe cale inductivă* prin experimentarea mai multor obiecte care aparțin unei clase. Clasele sunt fixate prin intermediul semnificatelor, și nu invers: semnificatul justifică posibilitatea de a construi astfel de clase. Iar însușirea/învățarea unui semnificat presupune imitarea intuiției originare – un act la fel de creator ca și inventarea acestuia (Coseriu 2010: 343–345).

5.4. Alte completări la conturarea concepției lui Coșeriu se pot desprinde din critica prin care este respinsă și demontată o analogie („total inadecvată”) pe care Lyons o făcuse cu privire la natura relațională a semnificatului (Lyons 1995: 496–497) pornind de la ceea ce spusese B. Russell despre noțiunea de «lungime»: „Ainsi, la «longueur de x » ne serait que le résultat de l’appréciation d’une propriété de x par rapport à la même propriété d’un autre objet, prise en tant qu’unité de mesure: de la même façon, le «signifié de x » ne serait que le rapport entre une propriété de x et la même propriété dans y , z , etc.” (Coseriu 2001: 358). Este adevărat, spune Coșeriu, că „lungimea lui x ” nu este altceva decât raportul proporțional între lungimea acestui x și o lungime luată ca unitate de măsură, însă această analogie nu spune nimic cu privire la natura semnificatului, fiind în întregime inadecvată. Și, de fapt, observă Coșeriu, în exemplul original al lui Russell era vorba despre noțiunea de „lungime a lui x ”, și nu de noțiunea de „lungime” în sine, ca tip de dimensiune diferită de cele numite *lărgime*, *înălțime*, *adâncime* etc. În același timp, se arată că „semnificatul unui semn al limbii este delimitat de semnificatul altor semne ale aceleiași limbi, dar este

actualizat, se transformă în obiect. Iată un citat edificator din acea perioadă: „Un concept ca atare nu poate să se actualizeze, nici «să se identifice» cu o reprezentare, căci asta ar echivala cu transformarea lui într-un «obiect», adică în altceva decât este conceptul însuși. Noi vorbim și de «concepte», însă numai considerându-le ca obiecte mentale, din moment ce semnificația actualizată se referă în mod necesar la obiecte; astfel, *masă* este nume al unui concept, însă expresia «conceptul de masă» – în măsura în care denotă – denotă un obiect și nu un concept. Cu alte cuvinte, un concept este totdeauna «virtual». Prin urmare, el poate doar *să se relaționeze* (și nu *să se identifice*) cu un «actual». Și tocmai această relație este cea care se revelează în denotație” (Coșeriu 2004: *Determinare și cadru. Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii* [1957], 301–302).

delimitat tocmai ca semnificat, altfel spus, ca fapt de o natură determinată: *semnificat* nu este pur și simplu numele ansamblului acestor raporturi” (*ibidem*). Pe de altă parte, „semnificatul nu este o proprietate «adjectivă» de tipul lungimii: chiar dacă se spune că un semn material sau un «semnificant» *are* un semnificat (mod de a zice discutabil în logică și în epistemologie, însă consacrat prin uz în limbile noastre), nu se spune că prezintă din punct de vedere fizic o proprietate – «semnificativitatea» –, ci că el corespunde sau se referă la un fapt mental, la un conținut de conștiință, non-constatabil ca atare în «lumea exterioară” (*ibidem*).

6. Câteva observații și despre «semnificatul unitar», noțiune ce a fost intuită tot de Aristotel și definită apoi satisfăcător de Leibniz, în urma unei critici făcute lui J. Locke. Importanța acestui concept pentru lingvistică a fost arătată de E. Coșeriu, care, dându-i numele actual, l-a definit riguros, clasificându-l și ilustrându-l, totodată.

6.1. În *Geschichte der Sprachphilosophie* (vol. I, 1969), Coșeriu face referire la un paragraf din *Metafizica* lui Aristotel (cartea G, 1006a, 29 și urm.), lămurind ce înțelege Aristotel prin „unitatea semnificației”: „Aceasta nu înseamnă că un nume poate avea o singură semnificație – poate avea mai multe –, ci că semnificația adusă în discuție într-un anumit context trebuie să fie unitară” (Coșeriu 2011: 127–128).

După câțiva ani, într-un articol intitulat $\tau\acute{\iota}$ « ν σημαίνειν. *Bedeutung und Bezeichnung bei Aristoteles* (1979)²², Coșeriu revine *in extenso* asupra problemei, oferind argumente suplimentare în sprijinul ideilor formulate anterior. Printre altele, Coșeriu „arată cum distincția conceptuală între *semnificație* și *desemnare* era deja prezentă la Aristotel. La această concluzie ajunge pe două căi: prin intermediul hermeneuticii, analizând sensul expresiei « $\tau\acute{\iota}$ « ν σημαίνειν» la Aristotel; studiul gândirii Stagiritului dovedește, fără loc de îndoială, prezența acestei diferențieri. Pe de altă parte, clarifică faptul că problema pusă în textul din *Respingerile sofistice*, 165a 11 și urm. nu este ambiguitatea sau polisemia numelor, ci *polivalența* lor, și că dificultățile de traducere a respectivului pasaj rezultă din neînțelegerea adecvată a semnificatului [cuvântului] *semainein*, fiindcă Aristotel folosește același termen și pentru *a semnifica*, și pentru *a desemna*, deși distinge cele două noțiuni” [trad. n.] (Vilarnovo 1993: 93)²³.

6.2. În aceeași *Geschichte der Sprachphilosophie*, Coșeriu remarcă, într-un capitol dedicat lui Leibniz, că acesta „dispune de o capacitate remarcabilă de a interpreta faptele de limbă dintr-o perspectivă pur lingvistică” (Coșeriu 2011: 271). Într-o critică făcută lui

²² Publicat în „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Literatur”, 1979, nr. 32, p. 432–437. Am putut consulta acest material prin intermediul lui A. Vilarnovo, în a cărui carte (vezi nota urm.) articolul este reprodus aproape în întregime în germană și comentat pe larg în spaniolă.

²³ Facem mențiunea că Vilarnovo îl traduce pe *einheitliche Bedeutung* cumva inadecvat prin „significación uniforme” (în orice caz, altfel decât și-ar fi dorit Coșeriu).

J. Locke, care identificase mai multe semnificații ale conjuncției englezești *but* (în funcție de contextele sintactice în care apărea), filozoful german enunță „un principiu care și-a păstrat valoarea metodologică până astăzi. Atunci când ne punem întrebarea dacă pentru o anumită formă lingvistică putem accepta sau nu o semnificație unitară, trebuie să verificăm dacă putem găsi o parafrază care poate substitui forma respectivă în toate contextele” (*ibidem*). Ca atare, Leibniz afirmă, pe bună dreptate, că în toate exemplele date de Locke (în al său *Eseu asupra intelectului omenesc*) *but* ar putea fi substituit prin *et non pas davantage* ‘și nu mai mult’. În consecință – spune Coșeriu –, „în mod implicit, Leibniz folosește aici un principiu care nu este recunoscut de mulți reprezentanți ai lingvisticii moderne. Într-o formulare modernă, acest principiu ar putea suna astfel: La baza diverselor semnificații actualizate în vorbire și condiționate de context se află o semnificație unitară la nivelul limbii. Adevărata misiune a lingvisticii este de a determina această semnificație unitară” (Coșeriu 2011: 272).

Coșeriu prezintă mai detaliat acest episod Leibniz vs Locke în partea de început a unui articol esențial în care are în vedere distincția fundamentală dintre *semnificat și desemnare* – *Significado y designación a la luz de la semántica estructural* (1970)²⁴. În același timp, sunt relevate o serie de consecințe, în plan teoretic, ale conceptului în cauză²⁵.

6.3. Un alt moment important al teoretizării conceptului de «semnificat unitar» îl constituie articolul *El estudio funcional del vocabulario (compendio de lexemática)*²⁶ în care Coșeriu fixează principiile generale ale lexematicii, care sunt, de fapt, principiile fundamentale ale structuralismului analitic²⁷. El vorbește pe scurt aici de *principiul funcționalității*, căruia îi adaugă un important corolar referitor la semnificat – cel al semnificatului unitar –, precum și un corolar metodologic sau tehnic, acela al comutării (Coșeriu 1987: 222–224). Conform acestui corolar, „pentru orice formă lingvistică distinctă, în gramatică și în lexic, trebuie să se presupună în primul rând un semnificat unic, și anume un semnificat unitar valabil pentru toate contextele în care apare forma respectivă și care să poată justifica accepțiile acesteia ca fiind motivate prin determinări contextuale” [trad. n.].

²⁴ Studiul, publicat mai întâi în germană (*Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik*) în 1970, a fost reluat, în versiune spaniolă, în Coșeriu 1977: 185–209.

²⁵ Vezi, în Coșeriu 1977, în special p. 185–187.

²⁶ Redactat și publicat inițial în germană (în 1976) și reluat în versiune spaniolă în Coșeriu 1987: 206–238.

²⁷ Patru la număr: a) *principiul funcționalității* cu un important corolar referitor la semnificat – cel al semnificatului unitar – și cu un corolar metodologic sau tehnic al comutării; b) *principiul opoziției* care are drept corolar metodologic analiza în trăsături distinctive; c) *principiul sistematicității* (sau al structurării sistemice); *principiul neutralizării*.

6.4. Însă locul în care Coșeriu consacră cele mai multe pagini semnificatului unitar îl reprezintă magistralele sale *Lecții de lingvistică generală* (Coșeriu 2000: 173–181)²⁸. Într-o caracterizare făcută structuralismului, savantul vede în semnificatul unitar – cum deja am observat mai sus – corolarul imediat al principiului funcționalității, cu referire la problema formelor omofone. Pentru mai multă rigoare, Coșeriu simte nevoia unor precizări suplimentare: „În această privință, trebuie să distingem între *semnificat unic* și *semnificat unitar* și, paralel, între *polisemie* și *variație semantică*” (Coșeriu 2000: 173; cf. și Coșeriu 1977: 187).

Și aici cele afirmate implicit de Aristotel în *Metafizica* și în *Respingerile sofistice* îi servesc lui Coșeriu ca punct de plecare: „Semnificatul unei forme anumite poate, prin urmare, să nu fie «unic», deoarece există forme polisemice (forme care au mai mult de un semnificat); dar orice semnificat de limbă – atât un semnificat «unic» al unei forme univoce, cât și fiecare din semnificatele unei forme polisemice – trebuie interpretat ca semnificat «unitar»” (Coșeriu 2000: 174). Urmează iarăși precizări importante, cum este și aceasta: „Un «semnificat unitar» – insistăm asupra acestui lucru – nu este un punct: este o zonă de semnificație delimitată de limbă” (Coșeriu 2000: 175).

În continuare, Coșeriu apreciază că există „trei tipuri de semnificat unitar” pe care, dovedind o capacitate excepțională de a surprinde esența mecanismelor lingvistice, le semnaleză și le caracterizează în linii generale, ilustrând clasificarea sa tripartită cu exemple luate preponderent nu din domeniul lexicologiei (eventual al lexematicii) – unde faptele ne sunt mai la îndemână –, ci din acela mai dificil (sub acest aspect) al gramaticii:

[a] La primul tip: „semnificatul unitar cuprinde sau «conține» accepțiile; adică fiecare accepție (sau variantă semantică) este acest semnificat unitar plus o determinare contextuală”. Este, pe cât se pare, cel mai frecvent gen de semnificat unitar, putând fi evidențiat, bunăoară, în cazul valorilor timpurilor din sistemul verbal romanic. În acest sens, Coșeriu alege imperfectul spaniol, ale cărui numeroase valori se pot reduce la valoarea unică de „prezent inactual” vs „prezent actual” (Coșeriu 2000: 175–176).

[b] La al doilea tip: semnificatul unitar este „un semnificat de bază, caracteristic anumitor întrebări, [care] justifică celelalte tipuri de variante, cu toate că nu le «conține» propriu-zis”. Este destul de frecvent și acesta, iar Coșeriu se oprește, pentru exemplificare, la diminutivul din spaniolă, trăgând concluzia că, în pofida valorilor „emoțională”, „expresivă”, „ironică” sau „afectivă”, în realitate, valoarea de bază a diminutivului poate fi doar aceea de „diminuare intrinsecă», opusă «diminuării extrinseci» exprimate prin intermediul unor adjective ca *pequeño*” (Coșeriu 2000: 176–179).

²⁸ Urmăm aici traducerea românească a *Lecciones de lingüística general* (1981), acestea din urmă reprezentând o versiune mult modificată și îmbunătățită (practic, rescrisă în totalitate) a prelegerilor ținute în Italia de Coșeriu în perioada 1968–1971. Încă de atunci, chiar în ediția originală italiană, sunt discutate cele patru principii amintite și se face referire la semnificatul unitar (vezi Coșeriu 1973: 89–92), numai că exemplificările sunt mai puține și nu se face o clasificare a tipurilor de semnificat unitar.

[c] La al treilea tip: semnificatul unitar „«conține» accepțiile sale (adică constituie baza fiecăreia din ele), dar în același timp tipurile de accepții se comportă ca și când ar fi dispuse într-o anumită ordine, în așa fel încât, ca și în cazul anterior, dacă unul se exclude, se trece la următorul”. Este și cazul reflexivului în spaniolă (dar, parțial, și în alte limbi) pe care Coșeriu îl dă ca exemplu pentru acest ultim tip (Coșeriu 2000: 179–181).

7. În încheiere, trebuie subliniat că, din păcate, receptarea distincțiilor și a conceptelor coșeriene este viciată în unele medii științifice din cauza unor orientări ideologice sau filozofice „la modă”, foarte diferite de idealismul (inclusiv cel de factură fenomenologică) ce stă la baza doctrinei lui Coșeriu²⁹. Altminteri, întorcându-mă la exegeții invocați, care mi-au prilejuit această expunere, am convingerea că – dincolo de interpretarea parțial incorectă a conceptului de «semnificat» la Coșeriu – cercetările lui Martínez del Castillo (mai ales cele din cartea *La lingüística del decir* [2004], dedicată memoriei lui „Don Eugenio”) se pot dovedi utile îndeosebi la studierea terminologiei³⁰.

²⁹ Vezi și cele declarate recent de Adolfo Murguía: „Poate [că] una dintre dificultățile celor care doresc să se inițieze în teoria lui Coșeriu este vocabularul său [adică *terminologia* sa, n.n.]. Această problemă a vocabularului lui Coșeriu prezintă o dificultate de receptare, mai ales pentru cei din lumea anglo-saxonă. Sistemul conceptual al lui Coșeriu a fost influențat în anii '50-'60 de fenomenologie, or, în prezent acest curent filosofic în SUA nu mai e văzut cu ochi buni. De altfel, întreaga filosofie analitică anglo-saxonă este anti-fenomenologică, iar efortul reprezentanților acestui curent constă în analizarea conceptelor, nu a intuiției, fie de natură categorială, fie de natură sensibilă” („*Eugeniu Coșeriu a devenit din întâmplare lingvist, la fel de bine putea să devină și filosof...*” [interviu cu Adolfo Murguía, realizat de Eugenia Bojoga], în „*Contrafort*”, nr. 3–4, 2011, p. 12–13 și 15).

³⁰ Faptul că am apelat în primele pagini la Anton Dumitriu pentru a-l înțelege mai bine pe Aristotel nu înseamnă nicidecum că am interpretat modul în care a asimilat Coșeriu ideile aristotelice prin grila de lectură a reputatului logician român. Coșeriu recunoaște frecvent ce anume (și din ce loc) a preluat idei și concepte de la Aristotel. Doar că, mergând în adâncime, căutând să afli de ce unele lucruri sunt la Aristotel așa și nu altfel, ai nevoie de un cicerone. Și, în această privință, ne-a fost ghid A. Dumitriu. De altfel, cine îi mai poate citi și pricepe pe vechii gânditori fără studii introductive sau comentarii? Spunem acestea pentru a nu se confunda demersul nostru cu ceea ce a făcut J.M. del Castillo interpretându-l pe Coșeriu (și nu pe Aristotel!) – cu referire la cheștiunea semnificatului, cel puțin – sub influența lui Ortega y Gasset.

BIBLIOGRAFIE

- Borcilă 2006 = Mircea Borcilă, *Despre contextul actual și perspectivele integralismului*, în „Limba română”, Chișinău, nr. 1–3.
- Coseriu 1973 = Eugenio Coseriu, *Lezioni di linguistica generale*, Torino, Editore Boringhieri.
- Coseriu 1977 = Eugenio Coseriu, *Principios de semántica estructural*, Madrid, Editorial Gredos.
- Coseriu 1987 = Eugenio Coseriu, *Gramática, semántica, universales. Estudios de lingüística funcional* [1978], segunda edición revisada, Madrid, Editorial Gredos.
- Coseriu 1990 = Eugenio Coseriu, *Semántica estructural y semántica cognitiva*, în „Jornadas de Filología”, Barcelona, p. 239–282.
- Coseriu 2001 = Eugenio Coseriu, *L’homme et son langage*, Louvain – Paris – Sterling, Virginia, Éditions Peeters.
- Coseriu 2007 = Eugenio Coseriu, *Lingüística del texto. Introducción a la hermenéutica del sentido*, edición, anotación y estudio previo de Óscar Loureda Lamas, Madrid, Arco/Libros.
- Coseriu 2010 = Eugenio Coseriu, *Storia della filosofia del linguaggio*, edizione italiana a cura di Donatella Di Cesare, Roma, Carocci Editore.
- Coșeriu 1994 = Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992–1993)*, Iași [Supliment la „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XXXIII, 1992–1993, seria A, Lingvistică].
- Coșeriu 1996 = *Lingvistica integrală*, interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Coșeriu 2000 = Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, traducere din limba spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chișinău, Editura ARC.
- Coșeriu 2004 = Eugeniu [sic!] Coșeriu, *Prelegeri și seminarii la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu* [1998–1999], texte consemnate, cuvânt înainte și anexă de Doina Constantinescu, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”.
- Coșeriu 2004 = Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, ediție în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică.
- Coșeriu 2009 = Eugeniu Coșeriu, *Om și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument, note, bibliografie și indici de Dorel Fînar, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Coșeriu 2011 = Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, ediție nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant, versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, cu o prefață la ediția românească de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas.
- Dumitriu 1969 = Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Dumitriu 1990 = Anton Dumitriu, *Homo universalis. Încercare asupra naturii realității umane*, București, Editura Eminescu.
- Dumitriu 1992 = Anton Dumitriu, *Philosophia mirabilis. Încercare asupra unei dimensiuni necunoscute a filozofiei grecești* (ediția a II-a), București, Editura Fundației Culturale Române.
- Lyons 1995 = John Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică* [1968], București, Editura Științifică.

- Martínez del Castillo 2002 = Jesús Gerardo Martínez del Castillo, *El significado en Coseriu: fundamentación teórica y estudio*, în *Eugenio Coseriu in memoriam*, II, [Ed. Jesús G. Martínez del Castillo], Granada, Granada Lingvistica, p. 67–89.
- Martínez del Castillo 2004 = Jesús Gerardo Martínez del Castillo, *La lingüística del decir. El logos semántico y el logos apofántico*, Granada, Granada Lingvistica.
- Martínez del Castillo 2010 = Jesús Gerardo Martínez del Castillo, *Las relaciones lenguaje – pensamiento o el problema del logos*, Madrid, Editorial Biblioteca Nueva.
- Sapir 1921 = Edward Sapir, *Language. An Introduction to the Study of Speech*, San Diego – New York – London, Harcourt Brace & Company.
- Seppänen 1988 = Lauri Seppänen, *Indivisibilium intelligentia. Zum aristotelisch-scholastischen Begriff und zu dessen Rolle in der Sprachtheorie Coserius*, în *Energeia und Ergon* (hrsg. von J. Albrecht, J. Lüdtke und H. Thun), Bd. II (hrsg. von Harald Thun).
- Vilarnovo 1993 = Antonio Vilarnovo Caamaño, *Lógica y lenguaje en Eugenio Coseriu*, Madrid, Editorial Gredos.
- Vîlcu 2010 = Dumitru Cornel Vîlcu, *Orizontul problematic al integralismului*, vol. I, *Integralism și fenomenologie*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut & Scriptor.

**FOR A BETTER UNDERSTANDING
OF EUGENIO COSERIU'S CONCEPT OF «SIGNIFIÉ»**

ABSTRACT

Central concept in Coseriu's linguistic theory, the *signifié* has not always been totally perceived (sometimes not even by some of Coseriu's disciples) either from its essence or dimensions. In order to correctly understand this notion it is necessary to go back to the fundamentals of the Coserian thinking, to a reconstruction of the road followed by the great linguist in order to clarify and justify reflexively his initial intuitions. The route obligatorily includes Aristotle, Toma d'Aquino, G. Vico, Leibniz, Hegel and Husserl. In Coseriu's view, the *signifié* stands for the linguistic *analogon* of the «concept» (*conceptus*) in the way it was understood by scholastic thinkers (*verba significant res mediantibus conceptibus*), hence we shall also deal with the relation (and the difference) between *universality* and *empirical generality* which Coseriu – unlike other linguists – never confounded.

Key-words: *philosophy of language, integral linguistics, concept, signifié, universality, empirical generality.*